

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:351.743-055

В. І. БАРКО,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

О. В. ІВАНОВА,

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ*

ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

На основі теоретичного огляду ряду наукових праць та положень чинного законодавства визначено основні психологічні підходи до забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України. Зазначено, що в умовах сьогодення ефективним засобом забезпечення гендерної рівності в органах внутрішніх справ є впровадження технології професійно-психологічного тренінгу в систему професійно-психологічної підготовки персоналу.

Ключові слова: психологічні підходи, гендерна рівність, соціальні ролі, органи внутрішніх справ, професійно-психологічний тренінг.

Barko, V.I. and Ivanova, O.V. (2015), "Theoretical and psychological approaches for guaranteeing gender equality within the activity of Internal Affairs Agencies of Ukraine" ["Teoreryko-psykholohichni pidkhody do zabezpechennia hendernoї rıvnosti v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 81–85.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції розвитку країн в останні десятиріччя ознаменувалися істотними зрушеннями в розумінні рівності потенційних можливостей чоловіків і жінок, а також проблем забезпечення цієї рівності в постіндустріальному суспільстві. Неупереджене ставлення до особистості незалежно від статі сприймається як невід'ємна складова демократизації та сталого розвитку будь-якого суспільства.

Україна, яка обрала стратегію європейського вибору, перебуває на етапі становлення та розвитку гендерних досліджень у суспільних науках та, зокрема, психології. Все більш популярними стають дослідження, що вивчають різні види суспільних норм та відносин щодо запровадження стандартів рівності прав і свобод жінки й чоловіка, попередження гендерної дискримінації. Як суверенна і незалежна демократична держава Україна повинна дотримуватись вимог міжнародного співробітництва щодо рівності громадян в усіх сферах своєї реалізації. Не є винятком і органи внутрішніх справ України як одна з провідних державних інституцій, що стоїть на варті забезпечення державного правопорядку та захисту громадян.

Актуальність дослідження психології гендерної рівності в діяльності ОВС України на сучасному етапі також зумовлена низкою суперечностей: між вимогами гендерної рівності, задекларованої на державному рівні, та між умовами її впровадження; між етнокультурною специфікою гендерної поведінки та ускладненням функцій правоохоронних органів, рівнем їх реалізації в практичній діяльності.

Мета наукової статті полягає в тому, щоб на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових, науково-публіцистичних праць дослідити основні психологічні підходи до забезпечення гендерної рівності в діяльності ОВС України на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням гендерної рівності в діяльності ОВС України в останні роки присвячували увагу провідні вітчизняні й зарубіжні дослідники в галузі юриспруденції, соціології та психології, зокрема О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Л. М. Балабанова, С. М. Гусаров, О. Р. Дашковська, Л. І. Казміренко, І. В. Кліменко, В. В. Кириченко, О. В. Лавріненко, К. Б. Левченко, П. В. Макаренко, О. А. Мартиненко, Л. І. Мороз, А. П. Москаленко, В. В. Романова,

О. М. Руднєва, М. М. Саппа, О. Ю. Синявська, Т. В. Бендас, Ш. Берн та ін. [1–10]. У їх дослідженнях порушувались питання організаційно-правового регулювання гендерних відносин, дослідження гендерних стереотипів, ставлення чоловіків і жінок до проблемних питань управління персоналом ОВС тощо. Проте, незважаючи на значну кількість праць учених, невирішеним залишається ряд питань теоретико-методологічного прикладного характеру стосовно психологічних аспектів забезпечення гендерної рівності в діяльності ОВС України. Зокрема, враховуючи специфіку правоохоронної діяльності, потребують уточнення психологічний зміст, психологічні особливості й умови забезпечення гендерної рівності, також потребують вдосконалення і подальшої розробки психологічні засоби забезпечення гендерної рівності в діяльності ОВС України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень останніх років дозволив установити, що гендерна рівність традиційно розуміється як складова загального принципу рівності, що є атрибутом демократичної побудови суспільства. Слово «гендер» (gender) прийшло до нас з англійської мови та відрізняється від слова «стать» (sex), яке описує лише статеву-рольову належність людини. Встановлення гендерної рівності має на меті надання рівних соціальних прав і можливостей чоловікам і жінкам незалежно від статі. Гендерна рівність – концепція досягнення рівних прав між чоловіками і жінками у всіх сферах життя суспільства. Ролі, які жінки і чоловіки виконують у суспільстві, лише дуже невеликою мірою визначені біологічно, і значною – соціально. Вони постійно змінюються. Обумовлені культурою або релігією, ці ролі різняться залежно від географічного знаходження та від тимчасових змін [1–3].

Гендерна рівність передбачає таке суспільство, в якому представники обох статей можуть на рівних мати доступ до освіти й охорони здоров'я, управління і влади, мають рівні можливості досягти фінансової незалежності, працюючи на когось або керуючи власним бізнесом, реалізації своїх особистісних та професійних потреб та інтересів. Організація Об'єднаних Націй, завданням якої є покласти край бідності у світі, стверджує, що ця мета безпосередньо пов'язана з правами жінок, і що суспільства, де жінки не мають рівних з чоловіками прав і можливостей, ніколи не зможуть досягти сталого розвитку. Просування рівності

чоловіків і жінок, таким чином, сприймається як заклик до більшого економічного процвітання [3].

Аналіз нормативно-правових актів, що здійснюють нормативно-правове регулювання забезпечення гендерної рівності в діяльності ОВС України, можна класифікувати за кількома рівнями: 1) міжнародним; 2) конституційним; 3) законодавчим; 4) підзаконним (укази Президента України, акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ін. державних органів виконавчої влади); 5) відомчим [4; 5].

Важливо враховувати, що гендерні уявлення, задані у вигляді образу «справжнього чоловіка» або «справжньої жінки», стосуються статевої диференціації соціальної поведінки та участі у суспільному житті. Такі гендерні уявлення існують як на вищих рівнях культури, в рамках релігійних чи філософських систем, так і в повсякденній свідомості. Образи типових чоловіків і жінок, характерні для представників різних культур і народів, уніфіковані, вони відрізняються цілісністю, схематичністю, спрощеністю, емоційною забарвленістю. Таким чином, структурні та динамічні характеристики процесу сприйняття чоловіків і жінок як представників соціальних груп уписуються в загальні закономірності, характерні для міжгрупового сприйняття взагалі [6; 7].

На рівні міжгрупової взаємодії спільнот, однорідних за статевою ознакою, аналіз гендерних відносин здійснюється в системі «група – група». Тут детермінуючими соціально-психологічними факторами міжстатевих відносин є гендерні стереотипи. Психологами у численних дослідженнях міжгрупового сприйняття і взаємодії виявлено існування специфічних процесів внутрішньогрупового фаворитизму і міжгрупової дискримінації [2; 8–10].

Установлено, що специфіка гендерних відносин на рівні міжгрупової взаємодії визначається тим, що на цьому рівні індивідуальні відмінності нівелюються, а поведінка уніфікується. Найчастіше така неперсоніфікована взаємодія здійснюється в типових соціальних ситуаціях. Об'єднує всі ці ситуації те, що учасники взаємодії особистісно до неї не залучені, вони контактують, виходячи з рольових приписів та нормативів поведінки, типових для ситуації. Найбільш поширена класифікація таких ситуацій включає в себе два види взаємодії: короткочасне соціально-ситуаційне спілкування (соціально-рольове) і ділове спілкування [9].

У наукових дослідженнях гендерної проблематики описано також фактори, що сприяють

збереженню нерівності в системі професійних відносин. Серед пропонованих варіантів пояснення гендерної нерівності можна виділити дві групи пояснень. До першої групи належать суб'єктивні причини, пов'язані з особистісними особливостями або обставинами життя жінок, до другої групи – причини, породжувані умовами діяльності в різних організаційних структурах [8].

Розглядаючи гендерні аспекти професійних відносин, дослідники зазвичай виділяють такі загальні параметри аналізу, як поляризація, диференціація позицій чоловіків і жінок, явища домінування, влади, підпорядкування. Диференціація ролей і статусів чоловіків і жінок як суб'єктів міжособистісних відносин та ієрархічність, підпорядкованість їх позицій є одними з основних параметрів аналізу гендерних відносин у мікросередовищі. Ці параметри стосуються і об'єктивної сторони – реальних практик взаємодії, і суб'єктивної – гендерних установок чоловіків і жінок як суб'єктів міжособистісних та ділових відносин [8; 10].

Деякі наукові публікації присвячені аналізу проблеми нерівномірного розподілу функціональних обов'язків залежно від гендерної належності. При цьому автори спираються на різні теоретичні підходи.

Серед соціологічних і соціально-психологічних пояснень поділу домашньої праці деякі можна виділити. Поширеною є теорія статевих ролей Т. Парсонса (жінки виконують експресивну роль, чоловіки – інструментальну). Подібна рольова диференціація детермінована функціональними особливостями розвиненого індустріального суспільства, що вимагає від будь-якої соціальної групи виразної рольової структури. Відомою є і теорія соціалізації (традиційний розподіл домашніх обов'язків призводить до того, що хлопчики і дівчатка прагнуть опанувати вміннями і навичками, відповідними до статі, тож не набувають інших умінь). Існують рольові теорії, які використовують логіку біологічної чи психологічної редукції, віддають пріоритет еволюційно і біологічно зумовленим розбіжностям між статями і моделями поведінки, мало схильним до трансформацій при зміні становища жінок у соціальному й економічному контексті. Теорії легітимізації поведінкових зразків базуються на ідеї суспільного закріплення легітимності лідерства та домінування чоловіків і підпорядкованості жінок у соціальній сфері праці [4; 10].

Деякі автори зауважують, що проблема гендерних відносин найбільш актуальна у про-

фесійній сфері. У діловому спілкуванні та взаємодії чоловіки і жінки виявляють себе як представники гендерних соціальних груп і як суб'єкти професійної діяльності. Особливістю гендерних відносин у професійній сфері є нерівність статусів і позицій чоловіків і жінок: чоловіки у всьому світі частіше користуються більш високим статусом у порівнянні з жінками, а це забезпечує їм доступ до ресурсів і прийняття відповідальних рішень. Це призводить до того, що жінки значно частіше від чоловіків опиняються в ролі підлеглих, залежних, керованих. Потреби жінки в професійному розвитку, самореалізації та просуванні по службовій драбині задовольняються меншою мірою, ніж такі потреби чоловіків. Сформована система гендерних відносин сприяє закріпленню у жінок таких якостей особистості, як пасивна підпорядкованість, конформність, слабовілля, схильність поступатися завжди і всім, невпевненість у собі, боязкість і слухняність [8].

Нерівноправність жінок і чоловіків у сфері службових (ділових) відносин відбиває гендерні відносини міжгрупового рівня. Гендерна нерівність у діловій взаємодії виявляється двома способами. Це поширена практика професійної сегрегації, через що престижні професії і посади менш доступні для жінок порівняно з чоловіками; а також виражена схильність до дискримінації, коли жінки отримують меншу винагороду за працю в порівнянні з чоловіками, хоча виконують ту ж роботу.

Досліджуючи гендерну рівність в організації діяльності персоналу ОВС, В. В. Кириченко пропонує під нею розуміти режим діяльності у галузі прав людини, при якому особи різних статей наділяються рівними правами та можливостями для їх участі у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя. Розглядаючи роль жінок в ОВС України, К. Б. Левченко та О. А. Мартиненко запевняють, що гендерна рівність – це правовий принцип, який включає в себе як законодавче закріплення рівних прав суб'єктів незалежно від статі, так і систему юридичних та інших гарантій щодо реалізації цієї рівноправності [4; 7].

Однак переважна більшість учених, які досліджують питання гендерної рівності, зосереджують свою увагу на механізмі відтворення гендерної рівності, на стосунках жінок і чоловіків у сучасному суспільстві, вказуючи на необхідність забезпечення реалізації жінками передбачених законом прав та обов'язків на рівні з чоловіками. Водночас забезпечення гендерної рівності в різних сферах суспільства,

зокрема і в діяльності ОВС України, слід розуміти не лише як ідею та інститут, але й як психологічну поведінку індивідів та всі види комунікативної інтеракції, сукупність соціальних ролей, приписуваних індивідові з передбаченням дотримання не тільки прав жінок, але й чоловіків. Досвід показує, що до засобів забезпечення гендерної рівності, у першу чергу, слід віднести технології професійно-психологічного тренінгу, спрямованого на формування у працівників міліції нового гендерного мислення, адекватної системи гендерних стосунків і моделей поведінки стосовно працівників іншої статі, розуміння важливості організаційних змін в органах внутрішніх справ [6; 10, р. 12].

Висновки. Таким чином, забезпечення гендерної рівності з позицій психології є процесом запровадження в організаційну культуру справедливого ставлення як до жінок, так і до чоловіків, причому таке ставлення має втілюватись не тільки керівництвом, а й усіма працівниками – чоловіками і жінками. Для забезпечення такої справедливості необхідно враховувати соціально-історичні та психологі-

чні особливості працівників, а також обставини і стереотипи, що традиційно перешкоджають здійснювати професійну діяльність в ОВС України в рівних гендерних умовах; забезпечити однаковий соціально-правовий статус та умови для реалізації професійної діяльності в органах внутрішніх справ представникам обох статей. Для досягнення зазначеної мети існує необхідність у розробці і впровадженні в діяльність ОВС спеціальних заходів психологічного забезпечення гендерної рівності, зокрема професійно-психологічних тренінгів. Досвід показує, що впровадження таких тренінгів у систему професійно-психологічної підготовки персоналу дає позитивні результати. Проведення науково-психологічних досліджень, спрямованих на пошук нових підходів до забезпечення гендерної рівності і врахування статево-рольових особливостей виконання завдань правоохоронної діяльності, врахування фемінності та маскулітності в процесі професійної підготовки працівників ОВС, сьогодні є актуальним завданням відомчої науки.

Список використаних джерел

1. Бендас Т. В. Гендерная психология лидерства / Т. В. Бендас. – Оренбург : ИПК ОГУ, 2000. – 415 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Шон Берн. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 514 с.
3. Гендерний розвиток у суспільстві : [конспект лекцій] / відп. ред. К. М. Левківський ; наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна. – 2-ге вид. – Київ : Фоліант, 2005. – 351 с
4. Кириченко В. В. Адміністративно-правове забезпечення гендерної рівності в організації діяльності персоналу ОВС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кириченко Вероніка Валеріївна. – Харків, 2011. – 215 с.
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>.
6. Жінки в органах внутрішніх справ України / за ред. К. Б. Левченко, О. А. Мартиненка. – Київ : Телесик, 2008. – 56 с.
7. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія / К. Б. Левченко. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 344 с.
8. Малкина-Пых И. Г. Гендерная терапия : [справ. практик. психолога] / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2006. – 928 с.
9. Мельник Т. 50/50: Сучасне гендерне мислення : [словник] / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – Київ : К.І.С., 2005. – 280 с.
10. Stoller R. J. Sex and gender: On the Development of Masculinity and Femininity / R. J. Stoller. – New York : Science House, 1968. – 226 p.

Надійшла до редколегії 15.05.2015

БАРКО В. И., ИВАНОВА Е. В. ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ

На основании теоретического обзора ряда научных трудов и положений действующего законодательства определены основные психологические подходы к обеспечению гендерного равенства в деятельности органов внутренних дел Украины. Отмечено, что в современных условиях эффективным средством обеспечения гендерного равенства в органах внутренних дел является внедрение технологии профессионально-психологического тренинга в систему профессионально-психологической подготовки персонала.

Ключевые слова: психологические подходы, гендерное равенство, социальные роли, органы внутренних дел, профессионально-психологический тренинг.

BARKO V. I., IVANOVA O. V. THEORETICAL AND PSYCHOLOGICAL APPROACHES FOR GUARANTEEING GENDER EQUALITY WITHIN THE ACTIVITY OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES OF UKRAINE

The state of scientific research of gender equality within the activity of Internal Affairs Agencies (hereinafter – IAA) of Ukraine is analyzed.

Analysis of legal, psychological and sociological literature on the issue shows the desire of researchers to find effective approaches to achieving gender equality within IAA. The authors have noted the existence of a number of socio-psychological and organizational problems that require complex legal and psychological research, which are aimed at identifying the forms of gender stereotypes and gender discrimination, gender intra- and interpersonal conflicts and their causes, the best methods of preventing such conflicts, the introduction of relevant legal and psychological approaches and means ensuring gender equality within the activities of IAA of Ukraine. Based on the analysis of the positions of many researchers the psychological guaranteeing of gender equality within the activities of IAA of Ukraine is defined as a system of formation, maintenance and restoration of equal rights and opportunities of women and men serving within IAA of Ukraine, in order to increase the effectiveness of fulfilling the tasks, as well as the prevention and timely solution of psychological problems caused by the peculiarities of gender relations.

The conclusion about the necessity of taking into account gender differences between men and women within IAA is grounded. This will increase the level of efficiency of using human resources, as well as the appropriateness of the widespread introduction of the technology of professional and psychological training into the system of professional training of IAA personnel.

Keywords: *psychological approaches, gender equality, social rolls, internal affairs agencies, professional and psychological training.*